

COMPONENTELE ESENȚIALE ALE LIBERTĂȚII DE CONȘTIINȚĂ ȘI ALE LIBERTĂȚII RELIGIOASE ÎN FEDERAȚIA RUSĂ PRIN PRISMA CONVENȚIEI EUROPENE A DREPTURILOR OMULUI

Lect. Fortuna VADIM

Universitatea DIVITIA GRATIAE, Chișinău, Republica Moldova
vadim.fortuna.s@gmail.com

Abstract: Essential Components of Freedom of Conscience and Religious Freedom in the Russian Federation in the Light of the European Convention on Human Rights

The right to freedom of conscience and religious freedom are intended to defend and guarantee perhaps the most private and deepest values of a person. This article describes the components of these rights from the perspective of the European Convention on Human Rights, in the context of the „Yarovaya law” or „Yarovaya package” and its effects on missionary activity in Russian society. In society and public space, religious freedom includes the act of preaching, proselytizing and spreading the faith, otherwise the freedom of conscience and religion would be meaningless.

Keywords: *conscience, religious freedom, missionary activity*

Ce se întâmplă atunci când planează temerea că într-un anumit stat principiile democrației, în special drepturile omului, sunt periclitate, chiar dacă autoritățile locale afirmă că realizarea acestora este garantată? Una din reacțiile stringente este necesitatea de evaluare a legislației interne și în special observarea raportului dintre prevederile legale și experiența reală în legătură cu respectarea drepturilor omului, cum ar fi dreptul la viață, interzicerea torturii, sau libertatea de exprimare, de asociere și libertatea de gândire, de conștiință și de religie.

În acest articol dorim să aducem în discuție cele mai importante componente ale libertății religioase și de conștiință, identificate în jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, acestea fiind aplicate legislației și situației de fapt din Federația Rusă. Discuțiile pe marginea acestor componente și concluziile, pe care le putem trasa, pot fi o lecție de învățat, inclusiv pentru Republica Moldova și România.

Istoria represaliilor ateiste și limitarea drepturilor religioase din fosta Uniune Sovietică reprezintă o filă neagră din cadrul moștenirii Federației Ruse¹, care, cu siguranță, nu a dorit să preia această experiență sovietică a relației dintre stat și biserică sau credincioșii acesteia. Totuși, legislația Federației Ruse, în special începând cu 2016, prin măsuri menite să lupte împotriva terorismului, creează, de fapt, un sistem legislativ care afectează în mod direct libertatea de conștiință și a drepturilor religioase, acesta având repercusiuni, în special, asupra religiilor și credințelor minoritare.

Importanța libertății de gândire, de conștiință și de religie a fost subliniată în mod repetat de către Curtea Europeană a Drepturilor Omului, fiind considerată a fi unul dintre pilonii societății democratice, deoarece libertatea religioasă este un element vital pentru formarea identității credincioșilor și a concepțiilor lor despre viață².

Convenția Europeană a Drepturilor Omului

Federația Rusă este membră a Consiliului Europei din 1996. Prin urmare, textul Convenției Europene³ nu este doar un document declarativ și recomandabil, dar și obligatoriu pe plan intern, atât pentru statul expus în prim-plan, cât și pentru orice altă țară membră a Consiliului European. În acest mod valoarea celor observate cu privire la libertatea de conștiință conform jurisprudenței Curții Europene prezintă un mare interes

1 Prin referendumul constituțional din iulie 2020, a fost introdus un nou articol 67.1, unde la alineatul 1 se reglementează: „Federația Rusă este succesorul legal al URSS pe teritoriul său, precum și succesorul legal (continuator legal) al URSS cu privire la apartenența la organizațiile internaționale și organismele lor, participarea la tratatele internaționale, precum și în legătură cu obligațiile și bunurile URSS prevăzute de tratatele internaționale din afara teritoriului Federației Ruse.”

2 „Ghid privind art. 9 din Convenția europeană a drepturilor omului. Libertatea de gândire, de conștiință și de religie”, (Consiliul Europei, 2019), 7. <http://ier.gov.ro/wp-content/uploads/2018/11/Ghid-art.-9-din-CEDO-30.04.2019.pdf>

3 Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, adoptată la Roma la 04 septembrie 1950, https://www.echr.coe.int/documents/convention_ron.pdf

nu doar pentru societatea rusă, dar și pentru societatea românească și cea din Republica Moldova, care la fel sunt parte ale instituției europene.

Articolul 9 al Convenției reglementează libertatea de gândire, de conștiință și de religie în următoarele două alineate:

1. Orice persoană are dreptul la libertate de gândire, de conștiință și de religie; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.

2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora⁴.

Pe lângă acest articol, domeniul dat mai este coroborat prin articolul 14 din Convenție, care interzice discriminarea bazată, printre altele, pe religie sau convingeri. Pentru o imagine mai completă, evidențiem și articolul 2 din Protocolul nr. 1 la Convenția Europeană, care vizează un aspect special al libertății religioase, și anume – dreptul părinților de a asigura educația propriilor copii conform convingerilor lor religioase.

Fundamentul relației dintre stat și libertatea religioasă

Libertatea de gândire, de conștiință și de religie, consacrată prin articolul 9 din Convenția Europeană, se numără, în dimensiunea sa religioasă, printre elementele esențiale ale identității credincioșilor și ale concepției lor despre viață, dar totodată este un bun prețios pentru atei, agnostici, sceptici sau indiferenți. În joc se află pluralismul – obținut cu costuri mari de-a lungul secolelor – consubstanțial cu o astfel de societate. Această libertate implică, printre altele, pe cea de a adera sau nu la o religie și cea de a o practica sau nu⁵.

Este foarte important să evidențiem faptul că anume o persoană în mod privat, datorită capacităților sale intelectuale și trăirilor sufletțești, decide, să adere sau nu la o anumită credință, biserică sau mișcare

4 Convenția Europeană, pp. 10-11.

5 Hotărârea Curții Europene în cauza Kokkinakis împotriva Greciei, punctul 31. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-62384%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-62384%22]})

religioasă. Iar biserica, la rândul ei, și credincioșii acesteia, dacă au aceasta ca scop, de regulă promovează și transmit valorile și elementele respectivei credințe. În această relaționare din cadrul societății, pe care am putea să o numim și realizare a drepturilor religioase sau al dreptului de conștiință, statul trebuie să se implice doar în cazul când sunt încălcate alte drepturi ale persoanei sau norme de drept generale. Atunci când statul intervine prin mecanismul și instrumentele sale de autoritate publică în interesul unei mișcări religioase sau împotriva tuturor, aceasta înseamnă un abuz și o ingerință a statului.

În temeiul articolului 1 din Convenție, statele contractante „recunosc oricărei persoane aflate sub jurisdicția lor drepturile și libertățile definite în titlul întâi al prezentei convenții”.⁶ Prin urmare, angajamentul mai degrabă negativ al unui stat de a se abține de la orice ingerință în exercitarea drepturilor garantate de articolul 9 poate fi completat de obligații pozitive inerente acestor drepturi, inclusiv în cazul în care faptele denunțate au fost comise de particulari și, prin urmare, nu pot fi imputate în mod direct statului vinovat. Prin urmare, în unele cazuri, aceste obligații pot necesita adoptarea unor măsuri care să asigure respectarea libertății de religie inclusiv în relațiile dintre indivizii înșiși.⁷

În consecință, observăm că statul nu doar că nu trebuie să se implice în conținutul și esența discuțiilor religioase, și să nu dicteze o anumită superioritate sau inferioritate doctrinară unei părți, dar și să se implice activ printr-un mecanism de protecție și un sistem legislativ pentru a proteja acele grupuri sau persoane, care pot fi afectate în drepturile și libertățile acestora. În Federația Rusă acest vector european cu privire la dezvoltarea libertății religioase nu este considerat ca unul corect, astfel încât direcția diferită, spre care parlamentarii ruși au mers, se asociază mai mult cu vectorul istoric al experienței sovietice de patruzeci, cincizeci de ani în urmă.

Activitatea misionară reglementată de legislația care combate terorismul

Pachetul de legi a deputatei Yarovaya⁸, menite să lupte împotriva terorismului în societatea rusă, a intrat în vigoare la 20 iulie 2016, având

6 Convenția Europeană, 6.

7 Cauza Siebenhaar împotriva Germaniei, punctul 38. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:%22001-103236%22> }

8 În procesul de elaborare și avizare al actelor normative în Federația Rusă,

drept scop să reglementeze, inclusiv, și activitățile misionare. Prin actul normativ, activitatea misionară este definită în următoarea redacție:

Activitatea misionară, în sensul prezentei legi federale, este recunoscută drept activitatea unei asociații religioase, care are ca scop diseminarea informațiilor despre crezul acesteia între persoanele care nu sunt participanți (membri, adepți) la această asociație religioasă, în vederea implicării acestor persoane în rândul participanților (membrilor, adepților) asociației religioase, desfășurată direct, în mod public, de către asociațiile religioase sau de cetățeni și/sau persoane juridice autorizate de către ei, prin intermediul mass-media, rețelei informațional-telecomunicaționale „Internet” sau prin alte mijloace legale⁹.

Conform legii, activitatea misionară este interzisă în spațiile private de locuit. La fel, unei asociații religioase i se interzice răspândirea informațiilor despre crezul acesteia în spațiile, clădirile și structurile aparținând unei alte asociații religioase, precum și pe teritoriul terenurilor, pe care se află astfel de clădiri și construcții, fără acordul scris al organului de conducere al asociației religioase respective¹⁰.

Este foarte neclară decizia de a reglementa o activitate și o practică religioasă printr-un instrument legal, cu atât mai mult care are menirea să lupte împotriva terorismului. Or, în mod indirect, se atentează grav la imaginea activității misionare, care poate fi percepută asemeni unei activități teroriste, ceea ce este inacceptabil și totodată străin și impropriu esenței unei activități misionare, cel puțin din perspectiva religiilor tradiționale din Rusia, cum ar fi religia creștină.

Totodată observăm, că printr-un pachet de legi, care avea menirea să lupte împotriva terorismului, în numele siguranței naționale a fost îngăduită, de fapt, realizarea libertății de conștiință a cetățenilor acestei țări. Această lege, care, în mod formal, are scopul să reglementeze într-un mod nepotrivit domeniul activităților misionare, în practică le face imposibile.

..... 8 pentru identificarea unei legi sau al unui pachet de legi, aceasta poate fi identificată cu numele deputaților sau al unuia dintre ei, care au propus acele acte normative.

9 Legea federală din 06.07.2016 № 374-FZ „Cu privire la modificarea în Legea federală „privind combaterea terorismului” și al anumitor acte legislative ale Federației Ruse în ceea ce privește instituirea unor măsuri suplimentare pentru combaterea terorismului și asigurarea siguranței publice”, <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001201607070016>

10 Idem.

În baza prezentei legi s-au creat o multitudine de restricții, care, în mod practic, fac imposibilă activitatea obișnuită din perspectiva unor culte religioase.

Roman Lunchin, specialist în domeniul sociologiei religiilor din Rusia, afirmă: „În ceea ce privește credincioșii și cultele religioase, palchetul de legi «Yarovaya», schimbă conceptul de activitate religioasă. Acest lucru se datorează faptului că autorii legii nu cunosc ce înseamnă activitate religioasă în spațiul public și modalitatea de realizare a misiunii a diferitelor culte religioase. Credincioșii tuturor religiilor și credințelor inevitabil depășesc hotarele dincolo de comunitățile, bisericile, moscheile și casele lor de rugăciune, pentru a spune despre adevărul credinței lor”¹¹.

Spre exemplu, creștinismul în esența sa nu poate fi descris **fără** activitatea misionară, deoarece credincioșii și biserica au o activitate religioasă și în afară clădirilor sau spațiilor lor de închinare pentru a răspândi mesajul credinței creștine. Conform Sfintei Scripturi, text recunoscut ca autoritate divină pentru credincioși, în cartea Faptele Apostolilor, capitolul 4, versetele 1-3 și 18-20 este constatată o ingerință primară sau abuz asupra libertății religioase a credincioșilor de atunci:

În timp ce Petru și Ioan vorbeau poporului, au venit la ei preoții, comandantul gărzii Templului și saduchei foarte supărați din cauză că dădeau învățătură poporului și vesteau în Numele lui Isus învierea dintre cei morți. Au pus mâna pe ei și i-au aruncat în închisoare până în ziua următoare,

I-au chemat și le-au poruncit să nu mai vorbească deloc și să nu mai dea învățătură în Numele lui Isus. Însă Petru și Ioan, răspunzând, le-au zis: „Judecați voi înșivă dacă este drept înaintea lui Dumnezeu să ascultăm mai mult de voi decât de Dumnezeu! Căci nu putem să nu vorbim despre ceea ce am văzut și am auzit”¹²!

De regulă această abordare al apostolilor religiei creștine este preluată și urmată cu perseverență și de către succesorii acestora până astăzi.

În „Conceptul de activitate misionară a Bisericii Ortodoxe Ruse” se declară că: „Misiunea (mărturia) – propovăduirea pentru trezirea

11 Roman LUNCHIN, „Nicio religie, nicio problemă? Rusia ca teritoriu fără predicare”, din 08 iulie 2016. http://www.sclj.ru/news/detail.php?SECTION_ID=455&ELEMENT_ID=7132

12 Biblia, Noua Traducere Românească, 2016. <https://www2.bible.com/ro/bible/126/ACT.4.NTR>

credinței – este inerentă naturii Însuși a Sfintei Biserici Catolică și Apostolică și constă în vestirea veștii bune întregii lumi. Aceasta își propune să salveze fiecare persoană”¹³. Biserica Ortodoxă Rusă, prin acest document, subliniază că: „Fundamentul canonic a misiunii presupune existența unui «teritoriu al responsabilității pastorale» în cadrul «cărui misiunea Bisericii locale este îndeplinită». În general, se acceptă desemnarea unui astfel de teritoriu prin termenul «câmp misionar».”¹⁴ Responsabilitatea misionară a fost acordată divizat pentru trei categorii de persoane, care diferă după rolul acestora în biserică, și anume episcopii, preoții și mireni, acolo unde în special preotul are responsabilitatea de a mărturisi și învăța comunitatea locală pentru trezirea credinței¹⁵.

O altă perspectivă este observată în „Mărturia de credință” a Cultului creștin baptist din Rusia, aprobată în 1985, prin care se afirmă că scopul prioritar al bisericii locale este predicarea evangheliei¹⁶. Așadar, chiar dacă în același document fundamental al acestui cult religios se afirmă că: „Un creștin trebuie să fie un cetățean exemplar al patriei (țării) sale, este chemat să se supună autorităților „nu numai din teama pedepsei, ci și din conștiință”¹⁷, cu siguranță, această dilemă impusă de către stat, trebuie să revizuiască într-o anumită măsură activitatea misionară al membrilor cultului și în parte declarația de credință adoptată în perioadă sovietică, ori va induce cetățenii la decizii și acte asemănătoare apostolului Petru și Ioan.

Deviza „Fiecare baptist – un misionar”¹⁸ este o abordare care corespunde în principiu și altor culte protestante,¹⁹ astfel încât misiunea devine o adevărată provocare și presiune spirituală pentru toate aceste

13 „Conceptul de activitate misionară a Bisericii Ortodoxe Ruse” din 27 martie 2007, 1. <http://www.patriarchia.ru/db/text/220922.html>

14 Ibidem, pp.8-9.

15 Ibidem, 9.

16 „The Faith of Evangelical Baptist Christians”, Published in the journal „Bratsk Vestnik” N2, 1992. <https://baptist.org.ru/en/history/beliefs>

17 Idem.

18 Idem.

19 Uniunea creștinilor credinței evanghelice (pentecostali) din Rusia, declară activitatea misionară ca o activitate pentru fiecare: „Credem că fiecare creștin este chemat să fie martor a lui Isus Hristos; Pe lângă mărturia directă prin predicarea în puterea Duhului Sfânt, modul nostru de viață și relațiile noastre unul cu celălalt și cu ceilalți sunt elemente importante ale evanghelizării.” <https://www.cef.ru/pentacostal/faith>. În «Convingerile fundamentale ale „Bisericii Adventiste din ziua a șaptea”» ruse, vom identifica aceeași poziție misionară a bisericii, a membrilor acesteia:

comunități religioase, ori se consideră că rolul și responsabilitatea prediei cărui evangheliei trebuie realizat de fiecare persoană al bisericii.

Unul dintre succesorii credinței creștine și slujitor în biserică, Claudiu Cârlescu, a punctat că: „Un lucru poate trebuie clarificat aici: în mod fundamental, ontologic, libertatea religioasă nu este un «beneficiu guvernamental», ci un drept natural și inalienabil pe care îl avem din partea lui Dumnezeu”²⁰.

Teodor-Ioan Colda, teolog și expert în istoria baptiștilor a afirmat: „Fiecare persoană are dreptul de a-și declara propria credință și, de asemenea, dreptul de a îmbrățișa o altă credință decât cea pe care a avut-o anterior. Baptiștii consideră, în mod istoric, că acesta este un drept divin. El nu este acordat de autoritățile seculare, nu este acordat de o Constituție, nu este acordat de o Biserică, ci este acordat de Dumnezeu însuși.”²¹

Putem afirma că definiția activității misionare reglementată prin pachetul de legi „Yarovaya” și restricțiile acesteia în numele securității naționale, libertatea predicării evangheliei și responsabilitatea misionară, atât din perspectiva ortodoxă, cât și în special cea protestantă, a fost restricționată și poate pe alocuri, nu în totalitate, dar anihilată foarte eficient.

Efectele reglementării activității misionare asupra dreptului de conștiință și de religie

Printre altele, această lege prevede unele dispoziții impracticabile, care, cu atât mai mult, contravin activității religioase propriu-zise. Fiecare creștin, care vorbește despre Dumnezeu în afara clădirii de cult, trebuie să aibă asupra sa un document de la organizație, care îl abilitază pentru a răspândi învățătura, ceea ce este, de cele mai dese ori foarte dificil.

....19 „Ca o continuare a poporului lui Dumnezeu din timpurile Vechiului Testament, suntem chemați să ieșim din lume și să ne unim pentru închinare, pentru comuniune, pentru învățarea Cuvântului, pentru celebrarea Sfintei Cine, pentru slujirea întregii omeniri și pentru proclamarea pe plan mondial a Evangheliei.” <https://esd.adventist.org/adventist-beliefs/fundamental-beliefs/>.

20 Claudiu CÂRLESCU, „Libertatea religioasă. Perspectivă creștină generală, biblică și teologică. Tensiunea dintre constrângerea externă și independența internă” *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 1/2017, 191. <https://www.ceeol.com/search/viewpdf?id=827322>

21 Teodor-Ioan COLDA, „Proselytism and other 'isms' in the Context of Social Security in Present Day Romania.” *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 4 (Supliment, 2016), 22.

În locuințele oamenilor se permite desfășurarea unor ceremonii, dar nu este permisă predicarea, – o prevedere a legii, care este la fel imposibilă de realizat, deoarece aprecierea activității este una subiectivă, având în vedere că reprezentanții organului de stat, însărcinat cu asigurarea respectării legii date, nu sunt competenți în vederea deosebirii predicii față de alte activități religioase. În plus, multe comunități religioase se adună în case private, iar acum, prin lege, este imposibil ca scopul unei clădiri-locuință să fie înlocuit cu scopul, ca aceasta să devină o clădire religioasă²².

Multe culte religioase, în special cele protestante, practică activități religioase pe parcursul întregii săptămâni, atunci când persoanele se adună în grupuri mici la casele unora dintre membrii bisericii pentru comuniune și dialog, închinare și studiu biblic, activități care, prin această lege, pot fi interzise.

Totodată, oamenilor li se interzice să invite sau să primească în locuința lor un necredincios pentru a-i spune despre credință. Aceasta va fi considerată **activitate** misionară, respectiv cineva din această casă trebuie să posede un document, care îl abilitază pentru o asemenea activitate, o adeverință de misionar. Însă nici aceste detalii nu garantează „privilegiul” de a nu fi amendat. Reprezentanții statului vor susține că activitatea misionară într-o locuință este imposibilă în principiu²³.

În această situație, considerăm că este încălcată nu doar libertatea religioasă, dar și respectarea vieții private și de familie²⁴. Dacă este să ne referim la jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului, putem observa că încălcarea libertății religioase a fost coroborată și cu articolul 8 al Convenției Europene, deoarece dreptul la religie poate fi considerat

22 Roman LUNCHIN, „Nicio religie, nicio problemă? Rusia ca teritoriu fără predicare”, din 08 iulie 2016. http://www.sclj.ru/news/detail.php?SECTION_ID=455&ELEMENT_ID=7132 *Este îmbucurător că în baza Hotărârii Curții Constituționale din 14.11.2019, credincioșii pot oferi organizațiilor religioase casele lor pentru închinare. Doar că baza juridică care a stat la această decizie nu a fost libertatea religioasă, dar domeniul funciar rus. <https://legalacts.ru/doc/postanovlenie-konstitutsionnogo-suda-rf-ot-14112019-n-35-p-po/>

23 Idem.

24 Convenția Europeană, articolul 8, Dreptul la respectarea vieții private și de familie: „1. Orice persoană are dreptul la respectarea vieții sale private și de familie, a domiciliului său și a corespondenței sale. 2. Nu este admis amestecul unei autorități publice în exercitarea acestui drept decât în măsura în care acesta este prevăzut de lege și constituie, într-o societate democratică, o măsură necesară pentru securitatea națională, siguranța publică, bunăstarea economică a țării, apărarea ordinii și prevenirea faptelor penale, protecția sănătății, a moralei, a drepturilor și a libertăților altora.”

și perceput cu ceva ce ține de viața privată și intimă²⁵. Dar în ceea ce privește ingerința statului în reglementarea vieții private, chiar dacă este în interesul de a controla activitatea misionară, adică un posibil risc asupra securității naționale, Curtea cu siguranță se va expune.

Spațiul online, este și el în control²⁶, iar persoana care își mărturisește credința și predică în spațiul online, în mass-media sau în alte moduri, ar trebui, în mod ideal, să dețină și el un document din partea organizației religioase. Cel puțin, judecând după definiția activității misionare, un astfel de document poate fi solicitat atât unui simplu utilizator al rețelei Internet, cât și unui autor al unei publicații în mass-media.

Nu au fost uitați aici nici creștinii de peste hotare, astfel încât un misionar străin trebuie să *încheie* un contract de muncă, pentru a veni în țară cu o viză specială, să obțină o cotă de activitate și să predice numai pe teritoriul *în* care activează conform statutului organizația gazdă. În mod practic, aceasta este o interdicție al activităților religioase ale străinilor pe teritoriul Federației Ruse²⁷.

Conform surselor neguvernamentale ruse, în anul 2019, dar și la începutul anului 2020, tendințele de înăsprire a politicilor antireligioase, în ceea ce privește protestanții și noile mișcări religioase, nu doar au persistat, dar și s-au intensificat.

Reprimarea mișcării religioase „Martorilor lui Iehova” a devenit mai consistentă și mai dură, iar membrii acestei religii au fost cercetați penal pentru continuarea activităților lor, care au fost stabilite ca fiind ale unei organizații extremiste, dar de facto, pentru continuarea practicării religiei lor în mod colectiv. Cu atât mai mult, unor membri le-au fost emise hotărâri judecătorești prin care au fost condamnați la pedeapsa cu închisoare de până la șase ani.²⁸

Este grav să constatăm în baza rapoartelor independente ruse, că pe durata cercetărilor penale s-au înregistrat, pentru prima dată de la

25 Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights Right to respect for private and family life, home and correspondence, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2020, 15. https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_8_ENG.pdf

26 Inclusiv prin legea „Yarovaya”.

27 Roman LUNCHIN, „Nicio religie, nicio problemă? Rusia ca teritoriu fără predicare”, din 08 iulie 2016. http://www.sclj.ru/news/detail.php?SECTION_ID=455&ELEMENT_ID=7132

28 „Xenofobia, libertatea de conștiință și antiextremismul în Rusia în 2019”, Centrul de informații și analitic „SOVA” Moscova, 2020, 137. <https://www.sova-center.ru/files/books/pr20-text.pdf>

emiterea deciziei de a interzice organizația martorilor lui Iehova în Federația Rusă²⁹, că aceștia au fost torturați în anchetele penale. Tot asupra acestei mișcări religioase, din momentul ce a fost interzisă oficial, au continuat numeroase și brutale percheziții, iar proprietățile acestora au continuat să fie confiscate în proprietatea statului³⁰.

Protestanții și alte noi mișcări religioase s-au ciocnit în 2019 mult mai des cu problema utilizării propriilor lor clădiri, chiar până la interziceri de a le utiliza sau demolarea acestora³¹. Astfel, protestanții nu doar că nu pot să iasă din spațiile clădirilor lor pentru activitatea religioasă, dar deja nu se pot aduna nici măcar în incinta acestora.

Toate aceste probleme i-au obligat pe liderii protestanți să declare public faptul că presiunea din partea statului este una sistematică. La 16 octombrie 2019, președintele Uniunii Penticostale a Creștinilor Evanghelicilor din Rusia, Serghei Ryahovskii, în cadrul unei înalte întâlniri de stat, și anume la Consiliul prezidențial pentru drepturile omului, a declarat: „Acum simt mirosul Uniunii Sovietice. Am un sentiment că statul ne sugerează indirect că – aici nu este locul vostru”³².

Tot la aceeași întâlnire, Alexandr Verhovskii, membru al Comisiei prezidențiale ruse pentru dezvoltarea societății civile și a drepturilor omului, a atras atenția celor prezenți asupra normelor novative represive din ultimii ani și a vorbit despre aplicarea lor, concentrându-se anume pe normele cu efect antimisionar³³.

Probabil, cultele religioase și creștinii din Rusia, cărora le este impusă o astfel de formă și „instrucții” pentru desfășurarea activității misionare, experiența lor contemporană li se asociază cu experiența reprimărilor primilor creștini observați în Sfânta Scriptură, dar și a celor din istoria bisericii creștine primare și în special – cu istoria încă proaspătă a credincioșilor din perioada sovietică. Cu certitudine că este o situație foarte dificilă și disperată pentru ei, după cum am observat în cazul „Martorilor lui Iehova” sau al unor biserici protestante. Dacă pagubele

29 La 17 iulie 2017, Curtea Supremă a Rusiei a susținut decizia anterioară prin care incrimina activitatea Martorilor lui Iehova din Rusia. În urma deciziei, închinarea Martorilor lui Iehova din țară a fost practic interzisă în grupuri.

30 „Xenofobia, libertatea de conștiință și antiextremismul în Rusia în 2019”, pp. 137-138.

31 Ibidem, 138.

32 <https://www.sova-center.ru/religion/news/authorities/legal-regulation/2019/10/d41578/>

33 Idem.

materiale pot fi calculate, nimeni nu poate măsura impactul moral, psihologic și spiritual care a afectat credincioșii în această perioadă.

Nu în zadar, pe plan internațional, țările dezvoltate oferă azil pentru cetățenii ruși care sunt de religie protestantă, chiar dacă în țara lor de origine au protecția constituțională³⁴, iar la 20 decembrie 2019 se anunța că Departamentul de Stat American a reînnoit plasarea Insulelor Co-more, a Rusiei și a Uzbekistanului pe o listă specială de supraveghere, deoarece guvernele acestor state au admis încălcări severe ale libertății religioase³⁵.

Libertatea de conștiință garantată prin constituția țării și a Curții Europene

În Constituția Federației Ruse, prin articolul 28, este garantată libertatea de conștiință:

Fiecăruia i se garantează libertatea de conștiință, libertatea religiei, inclusiv dreptul de a mărturisi individual sau împreună cu alții orice religie sau de a nu mărturisi niciuna, de a alege în mod liber, de a deține și de a răspândi convingeri religioase și de altă natură și acționeze în conformitate cu acestea³⁶.

Legea supremă din Rusia împuternicește și responsabilizează orăganele statale, inclusiv parlamentul, pentru protejarea și garantarea libertății de conștiință fiecărui cetățean, pe când, în mod paradoxal, printr-o lege organică, inferioară ca autoritate, garanția acestui drept nu doar că nu este realizată, dar cu atât mai mult, limitată și dezaprobată. Faptul că legea împotriva terorismului, ce cuprinde măsuri de reglementare domeniului religios, care până în prezent este în vigoare, denotă că instituția, care garantează supremația normelor constituționale față de orice lege, și anume Curtea Constituțională, nu a considerat-o ca una ilegală sau mai exact spus, neconstituțională.

În recomandările Curții Europene se observă că în cazul în care o anumită persoană se plânge de existența în legislația națională a unei

34 <https://www.christianitytoday.com/news/2019/july/german-court-asylum-russian-baptist-persecution.html>

35 <https://www.state.gov/united-states-takes-action-against-violators-of-religious-freedom/>

36 Constituția Federației Ruse, în vigoare de la 25 decembrie 1993. <http://www.constitution.ru/en/10003000-03.htm>.

sancțiuni față de un comportament, pe care intenționează să îl adopte, și pe care îl consideră protejat de articolul 9 al Convenției, aceasta poate pretinde că este „victima” unei ingerințe, în sensul articolului 34 din Convenție.³⁷ Aceasta este valabil chiar și în absența unui act individual de punere în aplicare și intervenție față de o anumită persoană, în cazul în care este obligată să își schimbe comportamentul, în caz contrar urmând să fie urmărită penal, sau dacă aparține unei categorii de persoane expuse riscului de a fi afectate în mod direct de efectele legislației³⁸.

Componentele dreptului de conștiință și de religie din perspectiva Convenției europene

Deși libertatea de religie ține, în primul rând, de forul interior, aceasta o include, printre altele, și libertatea de „a-și manifesta religia” în mod individual și în privat, sau în colectiv, în public și în cercul celor, cu care se împărtășește convingerea. Articolul 9 enumeră diferitele forme, pe care le poate lua manifestarea unei religii sau convingeri, și anume prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor.³⁹

Curtea Europeană a Drepturilor Omului, prin pronunțarea hotărârii în cauza „Kokkinakis împotriva Greciei”, a stabilit: „Libertatea unei persoane de a-și manifesta religia include, în principiu, dreptul de a încerca să îl convingă și să îl convertească pe aproapele său, de exemplu prin intermediul «învățământului», în caz contrar «libertatea de a-și schimba religia sau convingerea», consacrată la articolul 9 din Convenție, ar risca să rămână literă moartă”⁴⁰.

Libertatea de religie atrage după sine libertatea de a-și manifesta religia atât în mod individual și în privat, cât și în colectiv, în public și în cercul celor cu care se împărtășește credința. Cu alte cuvinte, în mod

37 Articolul 34 al Convenției Europene: „Curtea poate fi sesizată, printr-o cerere, de orice persoană fizică, organizație neguvernamentală sau grup de particulari care se pretind victime ale unei încălcări de către una dintre Înaltele Părți Contractante (state) a drepturilor recunoscute în Convenție sau în Protocoalele sale. Înalta Parte Contractantă se angajează să nu împiedice prin nicio măsură exercițiul eficace al acestui drept.”

38 Cauza S.A.S. împotriva Franței, punctul 57. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-145240%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-145240%22]})

39 Cauza Mitropolia Basarabiei și alții împotriva Moldovei, pct. 114. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-64542%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-64542%22]})

40 „Ghid privind art. 9 din Convenția europeană a drepturilor omului”, 43.

individual sau în colectiv, în public, dar și în privat, orice persoană poate să își manifeste convingerile⁴¹.

Dreptul la conștiință în definiția oferită de Convenție⁴², are două componente: dreptul de a avea o convingere și dreptul de a o manifesta. Pe de o parte, dreptul de a avea orice convingere pentru sine, religioasă sau nu, și de a-și schimba religia sau convingerea este un drept absolut și necondiționat, iar statul nu poate să se amestece aici, fără careva excepții. Pe de altă parte, dreptul de a-și manifesta convingerea se referă la practica individuală, cât și la practicarea în societate împreună cu alții și în public. Acesta nu este un drept absolut din considerentul că manifestarea de către o persoană a convingerilor sale religioase poate avea consecințe pentru alții. Anume în acest sens, autorii Convenției au atașat acestei componente a libertății de religie excepțiile formulate de la alineatul 2 al articolului 9 ca măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora.

Așadar aceste limitări se referă numai la dreptul de a manifesta o religie sau convingere, dar categoric nu se referă la dreptul de a avea una. În privința limitărilor este important să înțelegem care sunt măsurile necesare pentru a restricționa acest drept, ori această excepție poate fi interpretată greșit și conduce spre diferite abuzuri din partea autorităților.

Curtea Europeană a notat că: „Aceste excepții observate în Convenție, care prevăd anumite restrângeri aduse libertății de a-și manifesta religia sau convingerea, trebuie să fie expres prevăzute de legislația internă a țării și să constituie o măsură necesară într-o societate democratică, pentru realizarea unuia sau a mai multora dintre scopurile legitime prevăzute”⁴³.

Evaluarea unor cazuri cheie a jurisprudenței Curții Europene ne ajută să clarificăm faptul că textul Convenției este doar un punct de

41 Idem.

42 Articolul 9 al Convenției, Libertatea de gândire, de conștiință și de religie: „1. Orice persoană are dreptul la libertate de gândire, de conștiință și de religie ; acest drept include libertatea de a-și schimba religia sau convingerile, precum și libertatea de a-și manifesta religia sau convingerea în mod individual sau colectiv, în public sau în particular, prin cult, învățământ, practici și îndeplinirea ritualurilor. 2. Libertatea de a-și manifesta religia sau convingerile nu poate face obiectul altor restrângeri decât cele prevăzute de lege care, într-o societate democratică, constituie măsuri necesare pentru siguranța publică, protecția ordinii, a sănătății, a moralei publice, a drepturilor și a libertăților altora.”

43 Cauza Eweida și alții împotriva Regatului Unit, punctul 80.

[https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-116097%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-116097%22]})

pornire pentru a înțelege garanțiile oferite de către aceasta, iar înțelegerea jurisprudenței, așadar, este vitală, ori examinarea acestora, de asemenea, permite o apreciere a valorilor fundamentale care stau la baza Convenției și jurisprudenței acesteia⁴⁴. În acest fel putem înțelege dacă o măsură impusă de către un stat este sau nu abuzivă, așa cum este restricționarea prin reglementare al activităților misionare în Federația Rusă cu scopul protejării securității naționale. Astfel vom evalua aceste elemente prin prisma jurisprudenței Curții europene.

A. Predicare și „prozelitism” – activități esențiale ale dreptului de conștiință și de religie

Predicarea și „prozelitismul” sunt o componentă indispensabilă a activității misionare și a libertății religioase. Curtea Europeană a constatat o încălcare al articolului 9 într-o cauză în care reclamantul, Martor al lui Iehova, a fost arestat și condamnat penal pentru că s-a dus la domiciliul unei cântărețe din cadrul Bisericii Ortodoxe locale și pentru că s-a angajat cu aceasta într-o discuție de natură religioasă.⁴⁵

Așadar, faptul că un predicator sau un autor proclamă că este mai bine pentru cineva să fie adeptul religiei sale decât să nu fie, este protejat de către Convenție. Articolul 9, după cum a explicat Curtea în cauza „Larissis și alții împotriva Greciei”⁴⁶, nu apără prozelitismul rău intenționat, cum ar fi, promisiunea sau oferirea unor avantaje materiale sau sociale, ori chiar atunci când exercită unele presiuni abuzive pentru a obține adeziuni la o comunitate religioasă.

Așadar în contextul legii împotriva terorismului din Federația Rusă, natura antireligioasă a legii este evidentă. Până la promulgarea acestei legi de către președinte țării, bisericile protestante cele mai active din perspectivă misionară, și nu numai acestea, s-au expus împotriva legii. Îndoielile cu privire la caracterul adecvat și oportunitatea acestei legi

44 „Protecția dreptului la libertatea de gândire conștiință și religie în baza Convenției Europene a Drepturilor Omului”, Consiliul European, Strasbourg 2012, 9. <https://rm.coe.int/16806f14e6%20pag%209>

45 Cauza Kokkinakis împotriva Greciei. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-62384%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-62384%22]}).

46 Cauza Larissis și alții împotriva Greciei, pct. 45. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-62700%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-62700%22]})

că situația constrângerii activității misionare în Federația Rusă, este o încălcare a libertății de conștiință și o ingerință gravă al autorităților ruse.

Ingerința în exercitarea drepturilor protejate de articolul 9 din Convenție poate lua, printre altele, următoarele forme:

1. sancțiune penală sau administrativă, concedierea sau refuzarea reînnoirii contractului de muncă, pentru exercitarea drepturilor religioase;
2. presiuni psihologice exercitate de reprezentanții statului asupra unei persoane deosebit de vulnerabile, îndemnând-o să renunțe la convingerile sale;
3. un obstacol fizic în calea persoanelor care își exercită drepturile în temeiul articolului 9, cum ar fi întreruperea, de către poliție, a unei întruniri;
4. dizolvarea unei organizații religioase⁵⁰;
5. neacordarea unei autorizații, a recunoașterii sau a aprobării, al cărei scop este de a facilita exercitarea acestor drepturi;
6. negarea, de către autoritățile naționale, a caracterului specific cultural al unei comunități religioase, atunci când este posibil ca aceasta să ducă la o serie de probleme și greutăți practice;
7. folosirea, în documente oficiale, a unor termeni peiorativi la adresa unei comunități religioase, în măsura în care este posibil ca aceasta să aibă consecințe nefavorabile asupra exercitării libertății de religie⁵¹.

În această ordine de idei subliniem că adoptarea unei legi, care aparent este neutră, dar care are ca efect ingerința directă a statului într-un conflict intraconfesional, la fel este declarată abuzivă de către Curtea Europeană, după cum observăm în cauza Mitropolia Basarabiei și alții împotriva Moldovei⁵².

Contextul religio din Federația Rusă

Într-o societate democratică, în care mai multe religii sau ramuri ale aceleiași religii coexistă în cadrul aceleiași populații, se poate dovedi

50 Cum este cazul dizolvării organizației „Martorilor lui Iehova” în Rusia.

51 „Ghid privind art. 9 din Convenția europeană a drepturilor omului”, pp.17-18.

52 Cauza Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Bulgare și alții împotriva Bulgariei, punctul 157. [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-90791%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-90791%22]})

necesară adăugarea de limitări la această libertate pentru a concilia interesele diferitelor grupuri și pentru a asigura respectarea convingerilor tuturor. Cu toate acestea, în exercitarea puterii sale de reglementare în acest domeniu și în relația sa cu diversele religii, culte și convingeri, statul trebuie să fie neutru și imparțial, aceasta are de a face cu menținerea pluralismului și a bunei funcționări a democrației⁵³.

Conform unui sondaj național, realizat de către „Centrul Public Rus pentru Cercetarea Opiniei Publice” (Russian Public Opinion Research Center) în luna martie al anului 2010, 75% dintre cetățenii ruși s-au prezentat drept creștini ortodocși și circa 73% din respondenții ortodocși respectă obiceiurile și sărbătorile religioase. În același timp, doar 54% dintre ei fiindu-le cunoscut conținutul Bibliei, iar literatura religioasă fiind citită în mod sistematic doar de către 2% dintre ei⁵⁴.

Biserica Ortodoxă Rusă este singura care a reușit să aducă modificări la proiectul de lege, chiar dacă aceasta, într-o anumită măsură, afectează și acest cult religios. Straniu este că Ksenia Chernega, șefa serviciului juridic al Patriarhiei Moscovei, a rămas mulțumită după aceste modificări de această lege⁵⁵ și a menționat două aspecte „pozitive”, și anume faptul că reglementarea activității misionare este îndreptată împotriva răspândirii reprezentanților altor credințe și că slujitorii religioși ortodocși pot predica fără un anumit document. Logica afirmației este simplă: majoritatea cetățenilor ruși sunt considerați potențiali ortodocși, iar aparența unui preot al Bisericii Ortodoxe Ruse poate fi mereu distinsă de cea al unui laic. În timp ce catolicii sau protestanții, evident, trebuie să predice printre oameni de o altă credință⁵⁶.

Am putea să presupunem că astfel de măsuri antimisionare aduc cu sine chiar o protecție pentru cultul ortodox, de discuțiile și actele de convingere către o altă religie din *rândul majorității* populației ruse care, conform datelor statistice, este formată, de regulă, din creștini ortodocși, dar vulnerabil în pregătirea spirituală. Dar această poziție nu este decât o ipoteză, care nu poate fi dovedită.

53 Cauza Mitropolia Basarabiei și alții împotriva Moldovei, punctele 115-116.

54 Sondaj Centrul Public Rus pentru Cercetarea Opiniei Publice din 30 martie 2010. <http://archive.is/Xu6Zd>

55 <https://ria.ru/20160624/1450941951.html>

56 Roman LUNCHIN, „Nicio religie, nicio problemă? Rusia ca teritoriu fără predicare”, din 08 iulie 2016. http://www.sclj.ru/news/detail.php?SECTION_ID=455&ELEMENT_ID=7132

Cu siguranță că atribuirea unui caracter formal și legal misiunii nu va ajuta la schimbarea atitudinii societății față de predicarea moralității, eticii, dogmei, practicii liturgice creștine în rândul populației. Ortodocșilor de rând, care sunt credincioși misionari, *în acest caz* nu le va fi mai puțin dificil decât adeptilor altor credințe. Acum totuși, peste misiunea liberă a bisericilor, este pusă, temporar, o cruce⁵⁷.

Concluzii

În dialogurile teologice și activitățile misionare din societate între diferite culte religioase și membrii acestora, trebuie să se implice doar acești subiecți, prin puterea cuvântului și al acțiunilor lor sociale și de altă natură, acolo unde terții vor fi spectatori sau participanți activi. Statul, în special când vorbim despre unul laic, trebuie doar să garanteze această libertate de dezbateri și activități din societate, cu păstrarea bineînțeleș al ordinii publice și respectarea celorlalte drepturi și norme legale.

Dar, atât timp, cât un stat laic, cum este Federația Rusă⁵⁸, se va implica în limitarea unor asemenea dialoguri sau chiar mai mult, va promova indirect prin căile mecanismului statal, interesul unui singur cult religios, considerăm aceasta ca fiind o tendință nedemocratică și care îns calcă drepturile propriilor cetățeni de o altă religie decât cea majoritară.

Dialogul și conținutul religios, filosofic și cel de conștiință, trebuie lăsat pentru evaluare și apreciere persoanei în parte și societății în general, dar nu trebuie să fie definit sau apreciat, și cu atât mai mult controlat și gestionat, de către instituțiile guvernamentale.

Dreptul libertății de conștiință și de religie⁵⁹ are menirea să apere și să garanteze poate cele mai intime și mai profunde valori ale unei

57 Idem.

58 Conform Constituția Federației Ruse, articolul 14: „1. Federația Rusă este un stat laic. Nicio religie nu poate fi stabilită ca stat sau obligatorie”; „2. Asociațiile religioase sunt separate de stat și egale în fața legii”. *Totodată prin referendumul constituțional din iulie 2020, a fost introdus un nou articol 67.1, unde, prin alineatul 2, se reglementează că: „Federația Rusă, unită de o istorie de o mie de ani, păstrând amintirea strămoșilor care ne-au transmis idealurile și credința în Dumnezeu, precum și continuitatea în dezvoltarea statului rus, recunoaște unitatea statului stabilită istoric”. <http://duma.gov.ru/news/48045/> De altfel, această inițiativă constituțională a fost propusă anume de către patriarhul Bisericii Ortodoxe și promovată de către Președintele Federației Ruse. <https://www.rbc.ru/politics/01/02/2020/5e358efc9a79474fd8a2585b>

59 Ioan-Gheorghe ROTARU, “Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul*

persoane, iar interzicerea și limitarea acestora, de către cineva anume și în special de către o autoritate publică națională, au un impact profund asupra omului în parte și al idealului de democrație dintr-un stat.

Bibliografie selectivă

- *Biblia*, Noua Traducere Românească, 2016.
- Centrul de informații și analitice „SOVA”, *Xenofobia, libertatea de conștiință și antiextremismul în Rusia în 2019*, Moscova, 2020.
- *Constituția Federației Ruse*, în vigoare de la 25 decembrie 1993.
- Conceptul de activitate misionară a Bisericii Ortodoxe Rus, din 27 martie 2007.
- Consiliul Europei, *Ghid privind art. 9 din Convenția europeană a drepturilor omului. Libertatea de gândire, de conștiință și de religie*, 2019.
- Council of Europe/European Court of Human Rights, *Guide on Article 8 of the European Convention on Human Rights Right to respect for private and family life, home and correspondence*, 2020.
- Consiliul Europei, *Protecția dreptului la libertatea de gândire, conștiință și religie în baza Convenției Europene a Drepturilor Omului*, Strasbourg, 2012.
- Convenția pentru apărarea Drepturilor Omului și a Libertăților fundamentale, adoptată la Roma la 04 septembrie 1950.
- Hotărârea Curții Europene în cauza Cauza Eweida și alții împotriva Regatului Unit, nr. 48420/10 din 27 mai 2013.
- Hotărârea Curții Europene în cauza Kokkinakis împotriva Greciei, nr. 14307/88 din 25 mai 1993.
- Hotărârea Curții Europene în cauza Cauza Mitropolia Basarabiei și alții împotriva Moldovei, nr. 45701/99 din 13 decembrie 2001.
- Hotărârea Curții Europene în cauza Cauza S.A.S. împotriva Franței, nr. 43835/11 din 01 iulie 2014.
- Hotărârea Curții Europene în cauza Cauza Siebenhaar împotriva Germaniei, nr. 18136/02 din 03 februarie 2011.
- Legea Federației Ruse „Cu privire la modificarea în Legea federală „privind combaterea terorismului „ și al anumitor acte legislative ale

.... 59 *Departamentul de Libertate religioasă*, Casa de editură „Viață și Sănătate”, București, 2013, pp. 210-215; Idem, “Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp.595-608; Idem, “Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2016, pp.30-37.

Federației Ruse în ceea ce privește instituirea unor măsuri suplimentare pentru combaterea terorismului și asigurarea siguranței publice” № 374-FZ, din 06 iulie 2016.

- ✦ *The Faith of Evangelical Baptist Christians*, Published in the journal „Bratsk Vestnik” nr. 2, 1992.
- ✦ CÂRLESCU, Claudiu, “Libertatea religioasă. Perspectivă creștină generală, biblică și teologică. Tensiunea dintre constrângerea externă și independența internă”, *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 2017, nr. 1, pp. 188-200.
- ✦ COLDA, Teodor-Ioan, “Proselytism and other ‘isms’ in the Context of Social Security in Present Day Romania”, *Jurnalul Libertății de Conștiință*, 2016, vol. 4, pp. 15-29.
- ✦ LUNCHIN, Roman, *Nicio religie, nicio problemă? Rusia ca teritoriu fără predicare*, 08 iulie 2016.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Libertatea religioasă – temelie a demnității umane”, în Daniela Ioana Bordeianu, Erika Androne, Nelu Burcea, *Manual pentru liderul Departamentului de Libertate religioasă*, Casa de editură “Viață și Sănătate”, București, 2013, pp. 210-215.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Religious liberty – a natural human right”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință*, Ganoune Diop, Mihnea Costoiu, Liviu-Bogdan Ciucă, Nelu Burcea (coord.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2015, pp.595-608.
- ✦ ROTARU, Ioan-Gheorghe, “Key aspects of the Freedom of Conscience”, în *Jurnalul Libertății de Conștiință - Supliment (Journal for Freedom of Conscience)*, Ioan-Gheorghe Rotaru, Dragoș Mușat (eds.), Editions IARSIC, Les Arsc, France, 2016, pp.30-37.